

nuty jsou pouze metody, které byly v předchozích kapitolách uvedeny. Souhrn za touto kapitolou přináší jakési desatero pro rozhodování o způsobu analýzy, její průběh a interpretaci výsledků.

Kapitola 13 – *Metody vícerozměrné analýzy* – je nejdelší ze všech, zabírá 69 stran. To je na tak obsáhlou problematiku ovšem velmi málo. Z toho důvodu jsou zvolené metody prezentovány většinou jen povrchně, někdy až heslovitě. Čtenář se pouze dozví, že taková metoda existuje a na jaké situace se hodí, ale hlubší vhled musí hledat jinde. Právě u této kapitoly mi nejvíce chybí odkazy na základní monografie o uvedených metodách. Názvy podkapitol jsou: *Charakteristiky vícerozměrných metod, Model logistické regrese, Modelování závislosti pomocí regresních stromů, Vícerozměrné modelování závislosti, Analýza historie událostí, Shluková analýza, Analýza hlavních komponent, Faktorová analýza, Vícerozměrné kontingenční tabulky*.

Obsahem 14. kapitoly je metaanalytická metoda, jejíž význam je na vzestupu. Příčinou je informační exploze, která s sebou nese nutnost shrnout výsledky více studií, které se zabývají stejným problémem. V posledních letech ve světě rychle narůstá počet metaanalytických studií, u nás je však situace jiná. Autor uvádí (viz s. 492), že v Česku dosud nevznikla podle dostupných pramenů ani jedna významnější metaanalytická studie. Kapitola *Metaanalýza* má šanci tuto nepříznivou situaci ovlivnit k lepšímu. Podkapitoly mají názvy *Etapy metaanalýzy, Statistické metody metaanalýzy, Příprava zprávy o výsledcích metaanalýzy, Výhody a nevýhody metaanalýzy*.

Předposlední kapitola je návodem, jak psát závěrečnou zprávu z výzkumu. Zvlášť důležitá je podle mého názoru ta část, která pojednává o roli etiky ve statistice a při zpracování výzkumné zprávy. Poslední kapitola je věnována statistickým programovým systémům. Kniha obsahuje také tři přílohy: *Struktura závěrečné zprávy, Statistické tabulky, Řecká abeceda*, dále seznam použité literatury a rejstřík.

Blanka Řeháková

Martina Urbanová, Miloš Večeřa a kol.:
Ženská delikvence. Teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen
Brno, Masarykova univerzita 2004, 247 s.

Jak předesílá již samotný úvod knihy, cílem výzkumného projektu, realizovaného v letech 2002–2004 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity pod názvem *Právní postoje a hodnotové orientace delikventních žen* pracovním týmem vedeným Martinou Urbanovou a Milošem Večeřou, bylo zejména „přispět k rozšíření poznatků o tak komplikovaném jevu, jako je ženská kriminalita“ a tím „vyplnit určitou mezeru, která existuje u nás v této oblasti“ (s. 10). Dříve než se podívám na to, do jaké míry se autorům a autorkám textu podařilo jimi vytyčený cíl naplnit, nahlédnu samotný charakter výzkumu – od teoretických východisek přes práci s daty až po její výsledky.

Největší pozornost, alespoň co do počtu stran, je v knize, jež tvoří jeden z hlavních výstupů tříletého výzkumu, věnována vymezení teoretického zázemí pro empirickou studii a objasnění chápání problému ženské delikvence ze strany tvůrců a tvůrkyň textu. Tato skutečnost, na první pohled svědčící ve prospěch odborného zaujetí autorek a autorů monografie výzkumným problémem, se při bližším seznámení se s obsahem této části knihy stává spíše zdrojem překvapení. Čtenáři nezbyváá než si opakovaně pokládat otázku po smysluplnosti a účelné přítomnosti některých kapitol. Kniha jej paradoxně velmi obsírně seznamuje s pojmy „sociální deviace“, „normalita“, „sociální kontrola“ apod., jejichž vysvětlení je v publikaci věnováno vždy několik stran, zatímco v souvislosti s „gender socializací“, která, jak se později ukazuje, tvoří jeden ze základních teoretických rámců výzkumu, je zde předkládán pouze kusý náčrt problému. S tímto tématem se kniha vypořádává na necelých dvou stranách, kde jako jediný teoretický zdroj pro zpracování této problematiky vystupuje kniha z poloviny dvacátého století

od Simone Beauvoir *Druhé pohlaví*. V této souvislosti si rovněž nelze nevděkovat skutečnosti, že v knize dochází k vzájemné změně pojmů „gender“ a „pohlaví“, přičemž takovéto fatální směřování významově rozdílných pojmů se nemůže následně obejít bez dalších konsekvencí pro celkovou podobu výzkumu.

O to více s uvedenou kapitolou kontrastuje přehledná stať Veroniky Ochmanové (Ochmanová, V. 2004. „Přehled teorií vysvětlujících kriminalitu žen“. Pp. 20–28 in Martina Urbanová (ed.) *Ženská delikvence jako sociální jev*. Brno: Masarykova univerzita). Autorka v textu stručně charakterizuje jednotlivé koncepce ženské kriminality, od biologických, přes psychologizující až po sociologické, snažíc se zároveň o jejich kritickou reflexi. I přes tyto své kvality text Veroniky Ochmanové nebyl zařazen do publikace *Ženská delikvence*, avšak dočkal se svého publikování toliko ve sborníku příspěvků z konference pořádané v souvislosti s výzkumem *Právní postoje a hodnotové orientace delikventních žen*.

Samotná kapitola nazvaná již přímo *Teoretická a metodologická východiska empirické analýzy ženské kriminality* se neodchyluje od cesty nastoupené v úvodu knihy a rozebírá opět snad až zbytečně podrobně působení procesu lidské motivace, hodnotové orientace či postoje na lidské chování, přičemž psychologizujícímu zpracování tohoto tématu odpovídá i výběr citované literatury – V. Smékal, M. Nakonečný, R. Kohoutek apod. Jako teoretický zdroj se zde objevují i texty z oblasti právní teorie a z děl náležejících spíše k paradigmatu sociologickému zde nacházíme především následující tituly: *Sociologický slovník* (B. Geist, Praha, Victoria Publishing 1992), *Pozvání do sociologie* (P. Berger, Praha, FMO 1991), *Metodologie, sociologie a politika* (M. Weber, Praha, Oikoymenh 1998) aj., tedy díla, jež by nám rozhodně jako základní texty neměla chybět v naší sociologické knihovničce, avšak mají-li sloužit jako součást teoretického podloží pro tříletý sociologický výzkum, dá se o jejich výběru pochybovat.

Široce pojatou multidisciplinární sondu v rámci této kapitoly doplňuje exkurs na téma právního vědomí, které má představovat projekci „objektivního práva do vědomí sociálních subjektů“ (s. 74) a jež je vytvářeno jednak „znalostí práva“, ale také „míněním o právu“. Značná pozornost je v knize věnována rozlišení různých postojů, jaké je možné z pozice individua k právu zaujmout – od právního étosu, přes právní legalismus, konformismus, pragmatismus, dále přes oportunistismus, deliktní utilitarismus a právní nonkonformismus až po právní deviaci a právní anarchismus.

Jak již bylo výše naznačeno, hodnotové orientace a právní postoje zde tvoří centrum zájmu výzkumného týmu, neboť jak tvrdí autoři (aniž by však v knize bylo možno zastopovat, o co se toto konstatování vůbec opírá): „Vypovídací schopnost k postižení ženské kriminality mají zejména změny právního vědomí žen, které zahrnují vedle změn úrovně znalosti práva zvláště posuny jejich hodnotících a postojových přístupů k právu“ (s. 93). Data o hodnotách jsou tedy v této souvislosti chápána „jako důležité prediktory chování jednotlivců, sociálních skupin a sociálních struktur“ (s. 94). Na „základní hodnotové orientace a postoje k právu delikventních žen a jejich úroveň právního a mravního vědomí“ (s. 94) je zaměřena i hlavní část dotazníku. Jako další úkol si studie vytýčuje identifikovat sociální charakteristiky a body kriminální kariéry žen a analyzovat sociální a rodinné zázemí žen před nástupem výkonu trestu a po návratu z vězení.

V návaznosti na celé teoretické zázemí studie, její orientaci a stanovení jejích cílů bylo formulováno pět pracovních hypotéz, jejichž napojení na rozsáhle pojednané teoretické pozadí není zcela jasné. Bez zjevného kontextu se objevuje hypotéza předpokládající, že „delikventní ženy pocházejí častěji z neúplných rodin, s konfliktním vztahem k otci, resp. matce“ (s. 98).

Jako výsledek pročitání se textem tak před čtenářem postupně vyvstává obraz sociálně-psychologického profilu „typické“ deli-

kventky. Ta je nejprve identifikována z hlediska základních sociodemografických charakteristik (věk, dosažené vzdělání, profese před nástupem trestu, rodinný stav, počet dětí, rodinné prostředí, z něhož respondenty nejčastěji pocházejí, sociální situace před nástupem výkonu trestu, apod.), poté následuje výčet jednotlivých kategorií trestné činnosti.

O zjišťovaných hodnotových orientacích českých delikventních žen, tvořících, co do váhy na toto téma položené, jeden z hlavních výstupů výzkumu, pak lze na základě uváděných dat prohlásit, že se v zásadě neliší od ostatní české populace. Na vrcholu žebříčku se tradičně umísťuje hodnota zdraví a hodnoty v textu identifikované jako hodnoty „sociální integrace“ následované „tradičními hodnotami“. Na opačném pólu se ocitají „moderní materialistické hodnoty“ spolu s „hodnotami liberálními“.

Vedle zkoumaných hodnotových orientací delikventních žen jsou jejich postoje k právu, jako další ohnisko zájmu výzkumu, v textu popsány v souladu s potvrzením očekávání jedné z hypotéz, že „u delikventních žen se častěji setkáváme spíše s negativními postoji k právu“ (s. 142). Jako negativní jsou postoje delikventních žen výsledně interpretovány i přes to, že, jak sami autoři a autorky uvádějí, „je zřejmé, že rozložení postojů k právu není příliš jednoznačné“ (s. 131). O odhalení těsnějších vzájemných vztahů a vazeb se pokoušejí pomocí provedení faktorové analýzy, ale ani na základě jejích výsledků se nedá hovořit o významných rozdílech mezi jednotlivými kategoriemi, kdy navíc není příliš šťastné pracovat po provedení faktorové analýzy s jedním z faktorů pod názvem faktor „ostatní“, kam spadají proměnné, které se nepodílely na vytvoření žádného jiného faktoru.

Výsledné závěry výzkumu, které mají v publikaci podobu spíše několikařádkových konfrontací s jednotlivými hypotézami, jsou zde prezentovány jako popis zkoumané populace uvězněných žen, kdy zjištění týkající se hodnotové orientace a postojů k právu té-

to skupiny nenaznačují zřetelnou tendenci, která by skupinu delikventních žen měla nějakým způsobem „vydělovat“ ze zbytku populace. Při čtení publikace jsem tedy došla k závěru, že jeví-li se výsledky celého výzkumu jako vágně formulované a tím pádem nic neříkající, koresponduje toto zjištění se stejně nezřetelným vymezením výzkumné otázky, příp. celého záměru projektu.

Možné vysvětlení těchto problémů částečně nabízí Jiří Vyhlídal, když ve svém textu (který byl stejně jako výše zmiňovaný text Veroniky Ochmanové zařazen ve sborníku příspěvků z konference) vznáší několik zásadních výhrad vůči použití dotazníkového šetření u nestandardní populace (Vyhlídal, J. 2004. „Obtíže při dotazníkových šetřeních na neobvyklých vzorcích populace“. Pp. 133–138 in Martina Urbanová (ed.) *Ženská delikvence jako sociální jev*. Brno: Masarykova univerzita). Především, jak uvádí, není jisté, zda dotazník postojů zjišťované u respondentek skutečně rekonstruuje, či spíše konstruuje. Tvůrci a tvůrkyně výzkumu tak předem předpokládají, že respondenty již určité hodnoty, stejně jako své postoje k právu, vyjasněny mají, a že se již někdy dříve nad těmito problémy zamýšlely. Vyhlídal také odhaluje rozpory v jazyku používaném respondentkami na jedné straně a jazykem dotazníku a tazatelů na straně druhé, v rámci čehož může docházet k vzájemnému nepochopení a desinterpretacím. Otázkou zůstává i homogenita zkoumané populace (zkoumaný soubor spojuje pouze fakt pobytu ve vězení) či reprezentativnost výsledků výzkumu.

Ambici hlubšího vhledu do problematiky proto nabízí jiná součást výzkumu – narativní rozhovory. Jejich zjištění přitom mají sloužit především pro ověření validity dotazníkového šetření. V rámci výzkumu bylo realizováno 42 hloubkových rozhovorů se ženami ve všech 4 ženských věznicích a tyto rozhovory nepochybně skýtají bohatý materiál k interpretaci. V publikaci mají tato data (s výjimkou 9. kapitoly) zpravidla charakter výběru „toho nejzajímavějšího“ z rozhovorů, kdy jsou zlomkovitě citovány výpovědi žen

a vklad autorů se často omezuje na nadpis podkapitol a několik poznámek, které více-méně opět kvantifikují zjištěné údaje. Chybí zřetelnější metodologické ukotvení této části výzkumu, vymezení konkrétních otázek, které si výzkum klade, i teoretického základu výběru. Samotný výběr účastnic rozhovorů navíc neprovádějí sami výzkumníci a výzkumnice, ale personál věznice.

Pro celkové vyznění práce je symptomatická absence závěru a seznamu literatury – odkazy na jednotlivé publikace lze najít pouze v poznámkách pod čarou, či také úplně chybí standardní označení zdroje jednotlivých tabulek a grafů, tedy náležitosti, jež by u publikovaných textů měly být samozřejmostí.

Jak vyplývá z celkové podoby publikace – ať již z úrovně zpracování empirické studie či především teoretického uchopení celého problému, je čtenáři ženská kriminalita představována jako patologický jev. Respondentky – „delikventní ženy“, jsou v textu chápány jako určitá skupina, která již sice není identifikovatelná na základě určitých biologických či psychických charakteristik, jak tomu bylo především ve starších teoriích kriminality, ale která je podle autorek a autorů knihy skupinou, u níž lze předpokládat zvláštní charakteristiky plynoucí především z typického způsobu její socializace, která má být odlišná od socializace, kterou prochází většinová, nekriminalizovaná populace. A tak, aniž by došlo k rozkrývání sociálních mechanismů podílejících se na vzniku kriminality, resp. mechanismů určujících např., kdo bude za delikventního jedince označen, jsou pouze biologické či psychologické faktory, považované dříve za determinanty kriminálního chování, vystřídány faktory sociálními, jejichž působení je však považováno za stejně neměnné a předurčující. Proto na základě v knize uplatněného přístupu, jenž by mohl být považován spíše za etiologický, dochází k opačnému účinku, než jaký byl původně jako výsledek výzkumu zamýšlen – k upevnění „začarovaného“ kruhu sebenaplnňujícího se proroctví, kdy koncepce

zločinu a kriminality je nekriticky přejímána z trestního práva. Kriminalita je zde stále chápána jako stabilní znak určitého druhu chování nebo individuí, za předpokladu existence homogenních, kriminalitou narušovaných hodnot a zájmů, místo aby byla rozkrývána ne jako statut ontologický, nýbrž sociální, jenž je individuím přidělován, ostatně jak po tom volají již „novější“ (ze 60. let) teorie kriminality.

Úplně na závěr snad je možno dodat, že ačkoli se jako hlavní motiv pro iniciování celého výzkumného projektu v knize sice objevuje skutečnost v poslední době zaznamenaného nárůstu ženské kriminality, jejíž podceňování „představuje pro budoucnost určité nebezpečí, neboť nedoceněny zůstávají škody u ženské kriminality citelnější – škody morální, a to zejména ve vědomí dětí a mládeže“ (s. 10), publikace *Ženská delikvence* nejen, že nepřispívá k objasnění tohoto jevu, ale zdá se spíše konzervovat určité předsudky a mýty s tímto sociálním jevem často spojované.

Eva Ehnertová

Marek Hrubec (ed.): *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*

Praha, Filosofia 2005, 272 s.

Recenzovaný sborník si klade za cíl představit práce současných českých i zahraničních autorů věnujících se teorii společnosti. Východiskem je široce pojatá sociálněvědná analýza, především sociologická a politologická, s přesahy do dalších disciplín i do filozofie – klíčová je zde snaha vycházet při zpracování z tématu, což vyžaduje práci na pomezí tradičně definovaných oborů. Sociální teorii se takto otevírají nové, podnětné perspektivy. Ještě předem se sluší připomenout, že obdobným způsobem v této době vznikl další soubor, nazvaný *Globální spravedlnost a demokracie*, který se soustřeďuje na problematiku demokracie v globálních souvislostech.